

НИШКИ ОСНОВНОШКОЛЦИ И СРЕДЊОШКОЛЦИ ИЗМЕЂУ ЋИРИЛИЦЕ И ЛАТИНИЦЕ¹

Место ћирилице и латинице, односно њихов међусобни однос у српском језику постаје актуелан са развојем информационо-комуникационих технологија, за које се неретко тврди да фаворизују латиничко писмо. Стога се природно поставља питање места ћирилице у савременом српском језику, с обзиром на растуће изазове у XXI веку и повећану употребу латинице. Резултати спроведене анкете посведочили су да ученици у различитим приликама користе два писма. Ћириличко писмо користе у формалној комуникацији, док латиничко употребљавају у неформалној комуникацији. Међутим, њена употреба у неформалној комуникацији одражава се на промену начина размишљања и читања, с обзиром на то да речи које се могу дешифровати и ћириличким и латиничким кодом, у већини случајева читају користећи латинички код. Из тога разлога се као најадекватније решење за очување ћирилице јавља повећање броја часова наставе српског језика и књижевности и свакодневно указивање на штетност коју неконтролисана употреба латинице може имати на наше традиционално писмо у перспективи.

Кључне речи: ћирилица, латиница, савремени српски стандардни језик, очување ћирилице.

1 Увод. Претходних шест месеци обележила је јавна расправа о значају Закона о службеној употреби језика и писма („Службени гласник”, 48/2018), при чему је дошло до поделе јавног мњења и језичких стручњака о питању да ли је законом заиста заштићена употреба ћирилице у службеној употреби српскога језика, с обзиром на то да се више него често латиница налази и у крајевима у којима је српски језик већине, у средствима јавног информисања, на домаћим веб-сајтовима и интернет комуникацији. Пажљивим прегледом и тумачењем овог закона може се увидети да се ћирилица „брани” само у члану 1, у коме се

* aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

** jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs

¹ Рад је настао у оквиру интерног пројекта *Проучавање језичке и књижевне прошлости и садашњости југоисточне Србије*, број пројекта: 183/1-16-01, чији је руководилац проф. др Горан Максимовић.

истиче да су у „Републици Србији у службеној употреби ћирилично писмо, а латинично писмо на начин утврђен овим законом”. Међутим, одредбама у члановима 4 и 24, којима се наглашава да се поред ћириличног може користити и латиничко писмо, поништава се одредба члана 1 овог закона и тиме се у праксу на српском говорном подручју уводи феномен *диграфије*. Тврдња је посебно поткрепљена одредбом из члана 4: „Орган, организација и други субјект може свој назив, фирму или други јавни натпис да испише, поред ћириличног, и латиничким писмом. У фирми предузећа, установе и другог правног лица, односно радње или другог облика обављања делатности део који се користи као знак може се исписивати само латиничким писмом”, којом се статус латиничког писма у потпуности изједначава са ћириличким писмом. Такође, веома је интересантно да нема ниједне одредбе у овом *Закону* којом се регулише објављивање дневних, штампаних и електронских медија, који, по свему судећи, имају важан утицај на формирање јавног мњења о важности националног писма.

Са друге стране, настава српског језика и књижевности требало би да буде одбрамбени механизам за очување ћириличног писма и традиције у условима диграфије. Међутим, смањење броја часова српског језика и књижевности, као и презасићеност наставних програма не оставља довољно простора наставницима да се посвете сузбијању утицаја латиничког писма, јер се способност говорника да оба писма једнако добро читају и пишу окреће у корист латиничког писма. Прича о значају и очувању ћирилице своди се на свега неколико часова културе изражавања и ентузијазам наставника.² Зато је битно још једном продискутовати о односу употребе ћирилице и латинице, јер нема студија новијег датума у којима су се аутори бавили њиховим односом међу основношколском и средњошколском популацијом и њиховим ставовима о важности ћирилице за очување српског језичког и културног идентитета.

2. Претходна истраживања. Питање односа ћирилице и латинице није ново. О њему је већ много пута било речи или у засебним радовима (Рот и Костић 1988; Огњеновић, Лукатела и Савић 1976; Антонић 1987) или у читавим монографијама (Прџић 2005 и др.). Ради поштовања начела

---

² Ранко Бугарски сматра да покушај укидања једног писма представља „идеолошко насиље над језиком” (2010: 58).

економичности, аутори у овом поглављу дају само кратак преглед раније спроведених истраживања, која су у вези са темом овог рада.

Проблемом употребе ћирилице и латинице у основним и средњим школама у Новом Саду бавила се И. Антонић пре више од 30 година. С обзиром на вишенационални карактер градског становништва Новог Сада и чињеницу да је тада стандардни језик био српскохрватски, а у употреби ћирилица и латиница, на узорку од 1102 испитаника утврђена је превага латинице у употреби (65 посто) (Антонић 1987: 139). Разлог за овакво опредељење, како је утврђено на основу одговора испитаника, лежи најчешће у унутрашњој мотивацији. Поред унутрашње мотивације, у одабиру једног или другог писма учествује и низ спољашњих чинилаца. Међу овим чиниоцима аутор посебно издваја оне области које чине интересну сферу младих људи, а у којима је најчешће заступљена латиница, затим чињеницу да се у највећем броју земаља у свету употребљава латиница, а ту спада и низ школских предмета који користе латиницу у писању или у систему симбола. Истим питањем бавила се и Ј. Стојановић у своме раду „Српска ћирилица у вјековној историји и данас”. На основу спроведеног истраживања међу основношколцима и средњошколцима у Републици Српској, ауторка закључује да је везаност за ћирилично писмо већа што су ученици старији (Стојановић 2014: 38).

С друге стране, Д. Стаменковић, М. Антовић и М. Тасић проучавају ставове студената англистике према употреби ћириличног и латиничког писма, с обзиром на природу студија и већој изложености латиници. Међутим, резултати указују да студенти не фаворизују ниједно од два писма, али да у поређењу са студентима машинства показују мањи степен привржености ћириличком писму (Стаменковић, Антовић, Тасић, 2014: 213–218).

3. Методологија истраживања. Питање места и функције ћирилице у савременом српском језику посебно се актуализује са развитком савремених информационо-комуникационих технологија, за које се неретко тврди да узвишују значај латинице, а унижавају вредност ћирилице. У вези са тим, истиче се наширока употреба англицизама писаних, наравно, латиницом, односно онемогућавање њихових корисника (и говорника српског језика) да користе ћирилицу, услед њеног непостојања у оперативним системима ових уређаја. Проблем смањене употребе ћирилице очљив је међу генерацијом тзв. миленијалаца, који се радије одлучују за употребу латинице него ћирилице. Такође, недоследност државних орга-

на у спровођењу Закона о службеној употреби језика и писама („Службени гласник”, 48/2018), небрига медија са националном фреквенцијом, као и недовољан број часова српског језика у основним и средњим школама компликује нимало безазлен проблем. Смањена употреба ћирилице директно води ка губитку језичког идентитета и раскидању са вишевековном православном традицијом, а као последице појављују се: прекомерна употреба „шишане” латинице, мешање латиничких и ћириличких слова, недоследно писање штампаним, односно писаним словима ћирилице, замена малих слова великим итд.³ Стога је предмет овог истраживања утврђивање заступљености ћирилице и латинице у писаном изражавању младих (основношколаца и средњошколаца), са циљем изналажења начина на који се напред утврђени проблеми могу искоренити.

У складу са дефинисаним предметом и циљем истраживања, аутори дају одговор на следећа истраживачка питања:

1. У ком односу стоје ћирилица и латиница у језику младих?
2. Да ли су савремене информационо-комуникационе технологије главни узрочници повећане употребе латинице?
3. На који начин се ћирилица може заштитити?

Истраживање ради давања одговора на постављене истраживачка питања спроведено је у мају 2019. године. У истраживању је учествовало 160 испитаника (80 ученика ОШ „Радоје Домановић” из Ниша и 80 ученика Гимназије „9. мај” из Ниша. Аутори су настојали да анкетају ученике свих разреда основне и средње школе.

За потребе овог истраживања осмишљен је специјалан упитник, који је садржао укупно 12 питања, од којих су три отвореног типа. Аутори су питања и радне налоге распоредили на две стране, при чему су се на првој страни нашли радни задаци практичног карактера, који су омогућили извођење закључака о начину перцепције ћириличног и латиничког писма, док су се на другој страни наша питања у вези са ученичким искуствима у коришћењу једног и другог писма.⁴ Сви добијени подаци анализирани су помоћу софтверског пакета *MS Excel*, а резултати представљени графички и дескриптивно.

³ Ранко Бугарски пише о повезаности језика, нације и државе и идеји да се човечанство природно дели на нације од којих свака поседује свој особени и непоновљиви карактер, при чему је језик (па и писмо) гарант те посебности (2002: 60).

⁴ Важан податак јесте да су питања практичног типа била издвојена од осталих како би се неутралисао утицај писма коришћеног за састављање упитника.

Графички приказ 1. Број учесника у истраживању

4. АНАЛИЗА ДОБИЛЕНИХ РЕЗУЛТАТА. Резултати истраживања су показали да ученици разликују формалну од неформалне употребе језика. У формалним приликама, каква је попуњавање упитника, 90% анкетираних ученика користило је ћирилицу за давање одговора на постављене задатке. С тим у вези је и њихов став да ћирилицу треба неговати, јер ћирилица представља „национално писмо“, „које ваља чувати“ и „за које се ваља борити“, а као један од начина за такву борбу ученици виде њену свакодневну употребу, „на чему наставници српског језика инсистирају“. Из тог разлога, 88% анкетираних ученика потписује се користећи ћирилицу, односно води рачуна да обрасце попуњава писмом којим су и написани.

Међутим, иако већина ученика користи ћирилицу у формалним приликама, чак 98% испитаника користи латиничко писмо у неформалној комуникацији путем рачунара и мобилних телефона, и то не српску латиницу, већ „ошишану“. Као разлоге за такву праксу, ученици наводе подразумевана подешавања савремених информационо-комуникационих уређаја, те навиком да таква подешавања користе, сматрајући да „ћирилица није адекватно писмо“ на рачунарима и мобилним телефонима због „њене невидљивости на мрежи“. Такође, неколицина ученика сматра да ће употреба ћирилице у комуникацији међу вршњацима наићи

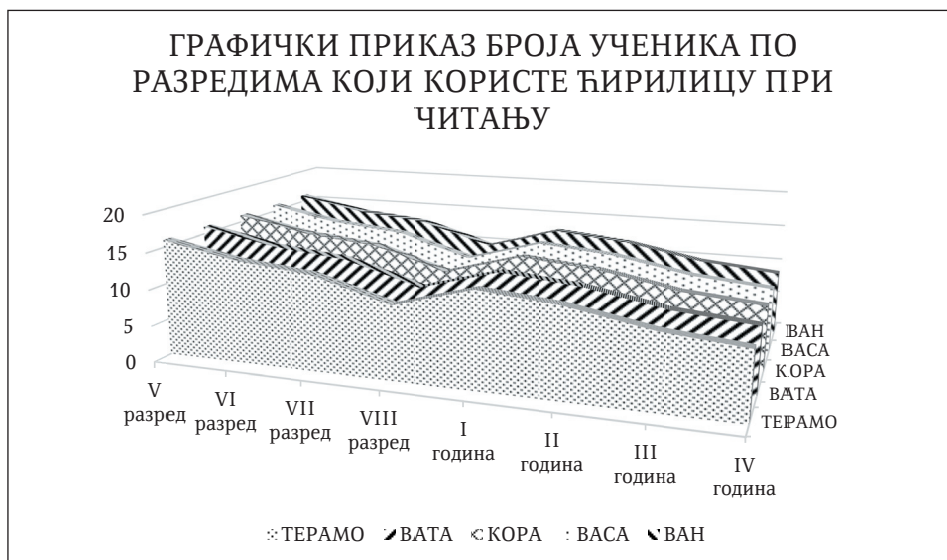

Графички приказ 2. Однос употребе ћирилице и латинице приликом писања међу ученичком популацијом

„на подсмех и ругање”, „јер је само латиница на телефонима”. Посебно је интересантан податак да 90% ученика на својим телефонима има инсталирану ћириличку тастатуру, али да је користи само у повременијој комуникацији са наставницима. Чак и ученици који немају инсталирану ћирилицу знају како је могу учитати из подешавања рачунара и телефона, али да немају потребу да то и чине, сматрајући да је довољно што ћирилицу користе у школи. За разлику од основношколаца, средњошколци показују склоност да користе додатне софтвере за ћириличку тастатуру, као што су: *SwiftKey Keyboard* и *Gboard*, јер дозвољавају брзу промену са једног типа тастатуре на другу (са ћирилице на латиницу и обратно). Занимљиво је да 40% средњошколаца истиче да, иако не користи ћириличку тастатуру, има навику да модификује латиничко писмо додавањем *h* сугласницима *s* и *c*, ради њиховог „приближавања ћириличком писму”: *sh* (→ш) и *ch* (→ч).

Свакодневна употреба латинице међу основношколском и средњошколском популацијом почела је узимати данак кроз промену начина размишљања, читања и писања. Наиме, речи које се могу прочитати и на ћирилици и на латиници (ТЕРАМО, ВАТА, КОРА, ВАН), ученици све више почињу читати користећи се латиницом (в. графички приказ 2).

Примећује се да ученици петог разреда основне школе и прве године средње школе најпре дешифрирају ћирилички код, док међу ученици-

Графички приказ 3. Број ученика који користе ћирилицу при читању

ма осмог разреда и четврте године средње школе има све више оних који дешифрију латинички код. Два су могућа разлога таквом чињеничном стању. Први је у вези са бројем часова српског језика и књижевности, који је највећи у почетним разредима одређеног нивоа школовања, због чега су ученици више изложени позитивном утицају наставника српског језика. Са смањењем броја часова из разреда у разред смањује се и деловање наставника. Други разлог утиче на повећање броја оних који дешифрију латинички код. Наиме, навика коришћења „ошишане латинице” манифестује се кроз употребу латинице по аутоматизму услед свакодневне изложености овим кодним јединицама.

Са друге стране, иако користе ћирилицу у формалним приликама, ученици показују елементарно непознавање ћириличких графема, које се манифестује кроз мешање ћириличких и латиничких, односно замену писаних слова ћирилице штампаним. С последњим у вези је навика 78% анкетираних ученика да писане ознаке за сугласнике *х, м, н, л, е, м* мења штампаним. Важност наставе српског језика још једном се показује кроз одговоре ученика петог разреда, који се у великој мери придржавају правила употребе писаних слова ћирилице, за разлику од ученика осталих разреда. Чак 40% наставника у средњој школи, бар према одговорима ученика, користи латиницу на својим предавањима, што противуречи залагањима наставника српског језика да се ћирилица мора и треба чувати.

5. **ЗАКЉУЧАК.** Имајући у виду све поменуте резултате, може се закључити да основношколци и средњошколци разликују формалну од неформалне употребе језика, те у складу са тим различито употребљавају ћирилично и латиничко писмо. У формалним приликама се пре одлучују за ћирилично, док у неформалној комуникацији готово редовно употребљавају латиничко писмо. Иако су ученици свесни значаја ћириличног писма у циљу очувања језичког и културног идентитета српског народа, ћирилицу виде као мање вредно писмо од латинице, при чему не користе чак ни српску латиницу, већ само „ошишану”.

Свакодневна изложеност латиничком писму утицала је на промену начина размишљања и менталног лексикона ученика, тако да велики број ученика речи које се могу прочитати и на ћирилици и на латиници чита искључиво на латиници. Могући разлози таквом чињеничном стању могу бити *чишање* *по аутомашизму* услед повећаног утицаја латиничког писма, као и смањење броја часова српског језика из разреда у разред. Истраживање је показало да ученици не осећају приврженост ћирилици, иако су упознати са њеним значајем, а да је употреба латинице у неформалној комуникацији тренд коме треба тежити како „се не би издвајали из друштва”.

Однос између ћирилице и латинице захтева још много истраживања како би се најпре утврдиле потенцијалне опасности које прете да угрозе ћириличку традицију, а затим да би се изнашли начини за њихово искорењивање. Овај рад представља само мали део тог обимног посла, који може бити продуктиван за очување српског културног идентитета.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Антонић 1987: Антонић, И. Употреба ћирилице и латинице у у основним и средњим школама у Новом Саду. *Прилози проучавању језика* 23, 131–151.

БУГАРСКИ 2002: Бугарски, Р. *Нова лица језика – социолингвистичке теме*. Београд: Чигоја штампа/Библиотека XX век.

БУГАРСКИ 2010: Бугарски, Р. *Језик и идентитет*. Београд: Чигоја штампа/Библиотека XX век.

ЗАКОН О СЛУЖБЕНОЈ УПОТРЕБИ ЈЕЗИКА 2018: *Закон о службеној употреби језика и писма*, „Службени гласник”, 48/2018)

Огњеновић, Лукатела, Савић 1976: Огњеновић, П., Лукатела, Г. и Савић, М. Модел обраде информација при идентификацији речи. *Конференција ЕТАН XX*, 1, 745–753.

- ПРЋИЋ 2005: Прћић, Т. *Енїлески у срїском*. Нови Сад: Змај.
- РОТ, КОСТИЋ 1988: Рот, Н. и Костић, А. Читљивост ријечи и реченица штампаних латиницом и ћирилицом. *Психологија*, XXI, 3–15.
- СТАМЕНКОВИЋ, ТАСИЋ, АНТОВИЋ 2014: Стаменковић, Душан, Милош Тасић и Михаило Антовић. Ставови студената Департмана за англистику Филозофског факултета у Нишу према употреби ћириличног и латиничног писма. *Теме* 38 (1): 213–228.
- СТОЈАНОВИЋ 2014: Стојановић, Јелица. Српска ћирилица у вјековној историји и данас. *Прилози настјави срїског језика и књижевности*, II, 12: 17–41.

Aleksandar M. Novaković
Jelena Stošić

The Primary and Secondary School Pupils and Students from
Niš between the Cyrillic and Latin Alphabet

Summary

The place of the Cyrillic and Latin alphabets, i.e. their mutual relationship in Serbian language has become topical with the development of the information and communication technologies, for which it is often claimed that they give preference to the Latin script. Therefore, the question that is being asked as a matter of course deals with the place of the Cyrillic alphabet in contemporary Serbian language, with respect to the growing challenges in the twenty-first century and the increase in the use of the Latin script. The results of the survey conducted affirm that the students use two scripts for different purposes. The Cyrillic script is used in formal communication, whilst the Latin script is used in informal communication. Nevertheless, its use in informal communication is being reflected on the change of the ways of thinking and reading, with regards to the fact that the words which can be deciphered in both the Cyrillic and Latin codes are read using the Latin code in the majority of cases. That is the reason for proposing, as the most adequate solution to the problem, an increase in the number of classes of Serbian language and literature and everyday demonstration of adversity which an unrestrained use of the Latin alphabet, in prospect, could have on our traditional script.

Keywords: Cyrillic alphabet, Latin alphabet, contemporary standard Serbian language, preservation of Cyrillic alphabet.